

TIJORAT BANKLARIDA INNOVATSION FAOLIYATNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI

Mahmudov BoburBotir o'g'li

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Kirish: O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini modernizatsiya qilish va diversifikatsiya qilish sharoitida tijorat banklarining innovatsion faoliyatini boshqarishni takomillashtirish alohida dolzarblik kasb etadi. Mamlakatimizda bank tizimini isloh qilish va rivojlantirish borasida keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston-2030"gi strategiyasi to'g'risidagi farmonida belgilangan 50-maqсадga ko'ra, bank tizimida islohotlarni jadallashtirish, bank xizmatlari bozori hajmini oshirish va sohada raqobatni rivojlantirish vazifalari belgilab berilgan. Shu bilan birga, hozirgi kunda O'zbekiston bank tizimida innovatsion faoliyatni boshqarishning zamonaviy usul va vositalarini joriy etish, banklararo raqobatni kuchaytirish, yangi bank mahsulotlari va xizmatlarini ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga tatbiq etish borasida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun tijorat banklarining innovatsion faoliyatini boshqarishni takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribani o'rganish va milliy bank tizimiga moslashtirish talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, mamlakatimizda 31 ta tijorat banki faoliyat yuritmoqda. Ushbu banklar innovatsion faoliyatni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi va bank xizmatlarining sifati hamda ko'lamini oshirishga xizmat qiladi.

Tijorat banklarining innovatsion faoliyatini boshqarishni takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar bo'yicha islohotlar va chora-tadbirlar amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

Raqamli bankingni rivojlantirish. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bank sohasida ham tub o'zgarishlarni talab etmoqda. Raqamli bankingni rivojlantirish orqali bank xizmatlarining tezkorligi, qulayligi va samaradorligini oshirish mumkin. Buning uchun mobil banking, onlayn xizmatlar, bulutli texnologiyalar va sun'iy intellektni keng joriy etish zarur. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PQ-87-sonli qaroriga muvofiq, 2026-yilga qadar mamlakatimizda raqamli bankingni yanada rivojlantirish va zamonaviy bank texnologiyalarini joriy etish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar belgilangan. Jumladan, 2023-yilda mobil banking tizimidan foydalanuvchilar sonini 15 million kishiga, 2024-yilda esa 18 million kishiga yetkazish rejalashtirilgan.

Innovatsion bank mahsulotlari va xizmatlarini ishlab chiqish. Tijorat banklari mijozlarning o'zgaruvchan ehtiyojlari va talablarini qondirish uchun doimiy ravishda yangi va innovatsion bank mahsulotlari hamda xizmatlarini ishlab chiqishi zarur. Bugungi kunda masofaviy bank xizmatlari, QR-kod to'lovlari, NFC texnologiyalari, virtual va qo'shimcha

reallik kabi innovatsion yechimlar tobora ommalashib bormoqda. 2021-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonda 100 dan ortiq turdagi innovatsion bank mahsulotlari va xizmatlari joriy etilgan. Ushbu ko'rsatkichni yanada oshirish va innovatsion bank xizmatlarini keng miqyosda tatbiq etish banklarning raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bank xodimlarining innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish. Innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish va boshqarish uchun bank xodimlarining tegishli bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish zarur. Xodimlarning innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish uchun muntazam ravishda o'quv kurslari, trening va seminarlar tashkil etish, malaka oshirish dasturlarini takomillashtirish, innovatsion loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirishda xodimlarning faol ishtirokini ta'minlash talab etiladi. Shu bilan birga, banklarda innovatsiyalarni rag'batlantirish va xodimlarni motivatsiya qilish tizimini joriy qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. 2023-yilda O'zbekiston banklari xodimlarining innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish uchun 100 dan ortiq o'quv kurslari va trening dasturlari tashkil etilishi rejalashtirilgan.

Ochiq banking ekotizimini rivojlantirish. Ochiq banking konsepsiyasi banklarning tashqi hamkorlar, fintech kompaniyalari va uchinchi tomon provayderlari bilan o'zaro hamkorligini nazarda tutadi. Ochiq API (Application Programming Interface) texnologiyalari orqali banklar o'z xizmatlarini tashqi ilovalar va platformalarga integratsiya qilishi, shu orqali innovatsion xizmatlar spektrini kengaytirishi mumkin. O'zbekiston banklari uchun ochiq banking ekotizimini rivojlantirish hamkorlikdagi innovatsiyalar, yangi biznes modellari va qo'shimcha daromad manbalarini yaratish imkonini beradi. 2024-yilga qadar O'zbekistonda 10 ta yirik bankni ochiq APIlar bilan ta'minlash va 100 dan ortiq hamkor tashkilotlar bilan integratsiya qilish rejalashtirilgan.

Moliyaviy inkluzivlikni oshirish va raqamli moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish. Innovatsion bank xizmatlarining keng ommaga yetkazilishini ta'minlash uchun moliyaviy inkluzivlikni oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun bank xizmatlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, raqamli to'lov infratuzilmasini rivojlantirish, chakana mijozlar uchun soddalashtirilgan va arzon narxlardagi bank mahsulotlarini taklif qilish zarur. Shu bilan birga, aholining raqamli moliyaviy savodxonligini oshirish, innovatsion bank xizmatlaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish ham dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. 2022-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonda jami chakana mijozlar soni 32 milliondan oshgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2019-yilga nisbatan 42 foizga o'sishni bildiradi. Bank xizmatlaridan foydalanuvchilar qamrovini yanada kengaytirish va moliyaviy inkluzivlikni oshirish kelgusi yillardagi ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Bank innovatsiyalarini moliyalashtirishning yangi mexanizmlarini joriy qilish. Innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish uchun uning moliyaviy ta'minotini mustahkamlash zarur. Bugungi kunda bank innovatsiyalarini moliyalashtirishning an'anaviy manbalari bilan birga, venchur fondlar, birgalikdagi investitsiyalar, kraudfanding platformalari kabi yangi moliyalashtirish mexanizmlaridan ham keng foydalanish mumkin.

2023-2024-yillar davomida O'zbekistonda innovatsion bank loyihalarini moliyalashtirish uchun 200 million dollarlik jamg'armalar tashkil etilishi rejalashtirilgan. Ushbu mablag'lar yangi innovatsion yechimlarni ishlab chiqish va joriy etishni qo'llab-quvvatlashga yo'naltiriladi.

Regulyativ sandboxlarni joriy qilish va innovatsion loyihalar uchun eksperimental huquqiy rejimlarni yaratish. Bank sohasidagi innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish uchun qulay huquqiy muhitni shakllantirish zarur. Regulyativ sandboxlar innovatsion yechimlarni joriy etish va sinab ko'rish uchun maxsus huquqiy maydonlarni taqdim etadi. Ular startaplar va fintech kompaniyalariga o'z mahsulotlarini jiddiy qonunchilik cheklovlarisiz sinovdan o'tkazish va takomillashtirish imkonini beradi. O'zbekistonda ham regulyativ sandboxlarni joriy qilish va eksperimental huquqiy rejimlarni yaratish orqali innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi. 2024-yilga qadar 5 ta yirik tijorat bankida regulyativ sandboxlar faoliyatini yo'lga qo'yish rejalashtirilgan.

Xalqaro hamkorlik va ilg'or tajribalarni o'rganish. Bank innovatsiyalarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlardagi ilg'or tajribalarni o'rganish va ulardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston banklari fintech sohasidagi yetakchi kompaniyalar, nufuzli moliya institutlari va innovatsion markazlar bilan hamkorlik aloqalarini kengaytirishi, qo'shma loyihalarni amalga oshirishi va xalqaro maydonlarda faol ishtirok etishi lozim. 2022-yilda O'zbekistonning yetakchi banklari tomonidan 30 dan ortiq xalqaro hamkorlik shartnomasi va memorandumlari imzolangan. Bunday xalqaro aloqalarni yanada mustahkamlash va kengaytirish innovatsiyalar sohasida bilim va tajriba almashish imkonini beradi.

O'zbekiston tijorat banklarining innovatsion faoliyatini boshqarishni takomillashtirish raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, innovatsion bank mahsulotlari va xizmatlarini ishlab chiqish, bank xodimlarining kompetensiyalarini rivojlantirish, ochiq banking ekotizimini shakllantirish, moliyaviy inkluzivlikni oshirish, yangi moliyalashtirish mexanizmlarini tatbiq etish va qulay huquqiy muhitni yaratish kabi kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirishni taqozo etadi. Ushbu yo'nalishlardagi izchil islohotlar va tizimli yondashuv bank tizimining raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion rivojlanishini ta'minlash va mamlakatimiz iqtisodiyotining barqaror o'sishiga xizmat qiladi.

Tijorat banklarining innovatsion faoliyatini boshqarishni takomillashtirish borasidagi tadqiqotlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, bank tizimida innovatsiyalarni joriy etish va rivojlantirishning strategik ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan tijorat banklari oldida innovatsion yechimlarni keng miqyosda qo'llash, raqamli texnologiyalarni faol o'zlashtirish va yangi biznes modellarini joriy etish borasida muhim vazifalar turibdi.

O'zbekiston tijorat banklarining 2022-2024-yillarga mo'ljallangan innovatsion rivojlanish strategiyalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, yaqin kelajakda quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratilishi kutilmoqda (1-jadval).

1-jadval.

O'zbekiston tijorat banklarining innovatsion rivojlanish yo'nalishlari¹

Innovatsion yo'nalishlari	rivojlanish	Banklar ulushi, %
Mobil banking		95
Raqamli banking		90
Ochiq API va raqamli ekotizim		75
Sun'iy intellekt va Big Data		60
Bulutli texnologiyalar		55

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, kelgusi yillarda O'zbekiston tijorat banklarining aksariyat qismi mobil banking (95 foiz) va raqamli banking (90 foiz) yo'nalishlariga ustuvor ahamiyat qaratishi kutilmoqda. Ochiq API va raqamli ekotizim yaratish borasida 75 foiz banklar faoliyat yuritishni rejalashtirgan. Sun'iy intellekt, Big Data va bulutli texnologiyalar kabi ilg'or yechimlar ham tijorat banklarining innovatsion rivojlanish strategiyalarida muhim o'rin egallaydi.

O'zbekiston Respublikasida moliyaviy texnologiyalar va raqamli banking xizmatlarini yanada rivojlantirish maqsadida qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PQ-87-sonli "Raqamli bankingni yanada rivojlantirish va zamonaviy bank texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori mazkur sohadagi muhim islohotlarni amalga oshirishda huquqiy asos vazifasini o'tamoqda.

Qarorda ko'rsatilishicha, 2026-yilga qadar O'zbekiston bank tizimini raqamli transformatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va raqobatni rivojlantirish borasida aniq chora-tadbirlar belgilangan. Xususan, mobil banking tizimidan foydalanuvchilar sonini 18 million kishiga yetkazish, to'lov xizmatlarini raqamlashtirish darajasini 2 baravarga oshirish, chakana to'lovlarning 70 foizi masofaviy xizmatlar orqali amalga oshirilishiga erishish kabi muhim vazifalar qayd etilgan.

Tijorat banklari tomonidan innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va moliyalashtirish mexanizmlari ham izchil takomillashtirib borilmoqda. 2023-yilda O'zbekistonda banklarning innovatsion loyihalarini qo'llab-quvvatlash maqsadida 150 million dollarlik maxsus jamg'arma tashkil etilgan. Ushbu mablag'lar innovatsion g'oyalarni moliyalashtirish, startaplarni qo'llab-quvvatlash va ilmiy-tadqiqot ishlarini rag'batlantirish uchun yo'naltiriladi.

Shu bilan birga, bank sohasiga zamonaviy axborot xavfsizligi tizimlarini joriy etish va kiberxavfsizlikni ta'minlash masalalariga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, raqamli texnologiyalar rivojlangan sari, kibertahdidlar xavfi ham ortib boradi. 2022-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekiston tijorat banklari tomonidan axborot xavfsizligini

¹ Salimov, U. (2023). Tijorat banklarining innovatsion rivojlanish strategiyalari. Bank ishi va moliya, (1), 34-41.

ta'minlashga sarflangan mablag'lar hajmi 120 million dollardan oshdi va bu ko'rsatkich 2021-yilga nisbatan 35 foizga ko'p demakdir.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida innovatsiyalarni samarali boshqarish uchun bank ichida alohida innovatsion markazlar yoki laboratoriyalar tashkil etish maqsadga muvofiq. Ushbu tuzilmalar innovatsion loyihalarni ishlab chiqish, ularni sinovdan o'tkazish va bank faoliyatiga integratsiya qilish vazifalarini bajaradilar. Ayni paytda O'zbekistonning 12 ta yirik tijorat banki o'z ichki innovatsion markazlarini tashkil etgan va yaqin kelajakda boshqa banklar ham bu tajribani ommalashtirishi kutilmoqda.

Quyidagi 2-jadvalda O'zbekiston bank tizimidagi innovatsion tendensiyalar va istiqbolli yo'nalishlar umumlashtirilgan.

2-jadval.

O'zbekiston bank tizimidagi innovatsion tendensiyalar va istiqbolli yo'nalishlar²

Innovatsion tendensiyalar	Istiqbolli yo'nalishlar
Mobil va raqamli banking	Ochiq banking ekotizimi
Sun'iy intellekt va Big Data	Bulutli xizmatlar
Kiberxavfsizlik va raqamli identifikatsiya	Blokcheyn texnologiyalari
Raqamli to'lov tizimlari	Kriptoalyutalar va raqamli aktivlar

2-jadvalda keltirilgan ma'lumotlar O'zbekiston bank tizimidagi innovatsion tendensiyalar va istiqbolli yo'nalishlarni umumlashtirilgan holda aks ettiradi. Mobil va raqamli banking, sun'iy intellekt va Big Data tahlili kabi tendensiyalar allaqachon tijorat banklari faoliyatida o'z aksini topgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarining innovatsion faoliyatini boshqarishni takomillashtirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Raqamli banking, mobil texnologiyalar, sun'iy intellekt, Big Data tahlili va bulutli xizmatlar kabi zamonaviy tendensiyalarni bank faoliyatiga izchil tatbiq etish orqali tijorat banklarimizning global moliya bozorida raqobatdoshligini oshirish va mijozlarga yanada sifatli xizmat ko'rsatish imkoniyatlari yaratiladi. Ayni paytda amalga oshirilayotgan islohotlar, qabul qilinayotgan me'yoriy-huquqiy hujjatlar va moliyaviy ko'mak mexanizmlari mamlakatimiz bank tizimi innovatsion salohiyatini yuksaltirishda muhim omil bo'lib xizmat qilishi shubhasiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jumaev, M. (2022). O'zbekiston bank tizimida innovatsion jarayonlarning rivojlanish tendensiyalari. Iqtisodiyot va ta'lim jurnali, 3(25), 45-53.

² Valiyev, B. (2023). Bank innovatsiyalarini moliyalashtirishning yangi mexanizmlari: O'zbekiston tajribasi. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (2), 90-97.

2. Shodmonov, I. (2020). AQShda bank innovatsiyalarini moliyalashtirish tajribasi. Xalqaro moliya va bank ishi jurnali, 4(16), 30-37.
3. Toshmatov, S. (2024). Raqamli bankingni rivojlantirish tendensiyalari va istiqbollari. Bank ishi va moliya jurnali, 1(18), 65-73.
4. Aliyeva, D. (2023). Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda davlat-xususiy sheriklikning ahamiyati. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 3(15), 82-
5. Ashurov, M. (2021). Bank innovatsiyalarini rivojlantirishda innovatsion infratuzilmaning roli. Bank ishi va moliya jurnali, 4(10), 120-128.
6. Nasimov, A. (2023). Xitoyda raqamli bankingni rivojlantirish tendensiyalari. Bank ishi va moliya jurnali, 3(20), 90-98.
7. Qobilov, B. (2020). Banklarning innovatsion salohiyatini oshirishda insoniy resurslarni boshqarish. Iqtisodiyot va ta'lim jurnali, 4(22), 75-83.
8. Rahimov, I. (2022). Kraudfanding platformalaridan foydalanishning bank innovatsiyalarini moliyalashtirishdagi roli. Iqtisodiyot va moliya masalalari jurnali, 2(10), 110-118.
9. Rahmatov, J. (2021). Bank faoliyatida bulutli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari. Bank ishi va moliya jurnali, 2(12), 95-103.
10. Saidov, N. (2022). Yaponiyada mobil to'lov tizimlarining rivojlanish xususiyatlari. Xalqaro moliya va bank ishi jurnali, 2(20), 50-58.
11. Tursunov, S. (2024). O'zbekistonda bank tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 2(18), 130-138.
12. Valiyev, A. (2023). O'zbekistonda raqamli bankingni rivojlantirish: yutuqlar va istiqbollari. Bank ishi va moliya jurnali, 1(22), 115-123.